

nijvertijd

Dit jaar stopt AKZO Nobel in Deventer met de productie. Het laboratorium blijft. Voor de SIED is deze omslag aanleiding om aandacht te besteden aan de voorloper van AKZO Nobel: Noury & Van der Lande.

Net was ik nog een week in het midden van Engeland varend op het Trent & Mersey Kanaal. In 1777 is dit kanaal aangelegd om de grondstoffen voor de Potteries (de streek in Staffordshire bekend om de porselein- en aardewerkfabrieken zoals Wedgewood en Royal Doulton) aan te voeren en de producten naar Liverpool te brengen voor de export. Het kanaal was ook essentieel voor het vervoer van het zout dat ondergronds werd gewonnen in de streek rond Northwich. Uit de zoutwinning is een enorme chemische industrie ontstaan. Vooral het chloor uit het zout is de basis voor een groot aantal producten zoals PVC. De zoutwinning is daar bijna geheel gestopt, de chemische industrie is er nog.

AKZO Nobel is deels voortgekomen uit de zoutwinning (Koninklijke Zout Industrie). In Hengelo en Delfzijl is die combinatie van zout en chemie goed te zien. In Deventer is de oorsprong anders. Hier is geen zout gewonnen maar leverde de vruchtbare

omgeving de landbouwproducten waarvan de bewerking de basis vormde voor Noury & vd Lande. En de ligging aan de IJssel zorgde natuurlijk voor een perfectie locatie. Eerst richt Noury & vd Lande zich op het direct verwerken van graan en het persen van oliën. 100 Jaar terug specialiseert Noury & vd Lande zich ook al in de productie van lijnolie voor de verf- en lakindustrie en ook voor de inktfabrieken. En daarna heeft het bedrijf zich verder ontwikkeld als chemisch bedrijf.

Er verdwijnt een stuk maakindustrie uit Deventer. In Engeland zag ik de enorme lege terreinen die overbleven na de sloop van de fabrieken. Hier gaat dat gelukkig niet zo rigoureuus en zullen de gebouwen waarschijnlijk blijven staan voor nieuw industrieel gebruik. Het verdwijnen van grootchalige maak- en procesindustrie is ook hier een trend. Daarom is het goed om terug te lezen hoe de toeschouwer van lang geleden die in deze Nijvertijd ook aan het woord komt geïmponeerd werd door de technologie van toen.

Ik wens u veel lees- en kijkplezier.

Eric Giesbers
Voorzitter

36

JAARGANG 19 | JUNI 2016

De Stichting Industrieel Erfgoed Deventer is opgericht in 1995. Doel is het behoud van industrieel erfgoed in Deventer en omgeving. Ons werkgebied omvat Bathmen, Deventer, Diepenveen, Olst, Twello, Voorst en Wijhe. Gegevens vastleggen, historisch onderzoek doen en daarover publiceren zijn belangrijke onderdelen van ons werk. Wij organiseren excursies, bijeenkomsten en lezingen en geven advies over hergebruik van industrieel erfgoed. Natuurlijk zetten we ons in voor hergebruik van monumenten van bedrijf en techniek. Voor meer informatie: bel (0570) 615838 of mail info@sied.nl. U kunt ook onze internetsite bezoeken: www.sied.nl

Foto: De meelfabriek midden 20e eeuw: 18 silo's.

NOURY & VAN DER LANDE

‘Dat moderne malen is allesbehalve eenvoudig’

In de loop van 2016 zal de productie van AKZO-Deventer beëindigd worden; alleen het onderzoekslaboratorium blijft open. Voor de redactie aanleiding eens terug te gaan naar de beginperiode van Noury en van der Lande, dat in 1969 onderdeel werd van AKZO.

Waar nu een groot complex van gebouwen en installaties staat, heerste midden 19e eeuw landelijke rust. Sinds 1754 stond daar de olie-, pel- en cementmolen de Hoop en vanaf 1805 molen de Eendracht. Deze beide molens worden in 1838 gezamenlijk gekocht door Gerrit van der Lande en de Erven Noury. Zij kopen dan ook de Drie Haringen als kantoor voor de nieuwe firma.

Molen de Eendracht wordt direct verkocht naar Dordrecht. De Hoop pelt gerst en verwerkt zaden tot olie die Noury gebruikt voor zijn verf. Ook maalt men duifsteen of tufsteen tot poeder (tras), gebruikt in waterdicht cement.

Al in 1848 schaft men in Duitsland een tweedehands stoommachine aan om ook bij windstilte te kunnen werken. Omdat de spoorweg Deventer nog niet bereikt heeft, komen de onderdelen per paard en wagen aan. Het is commercieel aantrekkelijker geworden om tarwe te malen en dat wordt uiteindelijk de enige activiteit: het pellen van gerst houdt in 1859 op en in 1864 stopt de productie van tras.

Molen de Hoop met fabriek

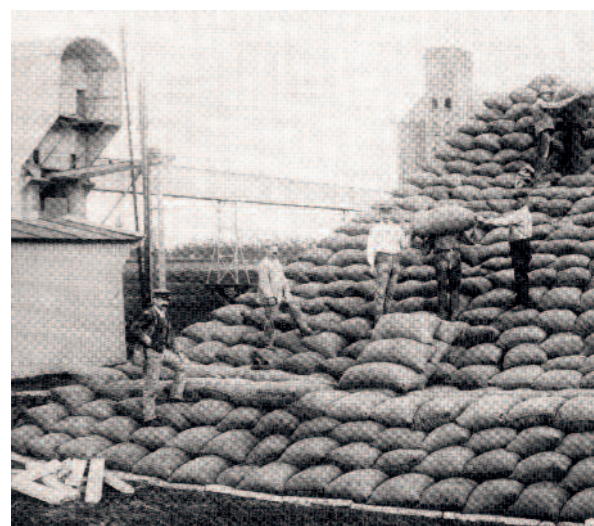

Twee branden

Als in 1868 de fabriek afbrandt, komt er een grotere voor in de plaats, geheel door stoom aangedreven. De niet verbrande molen de Hoop verhuist naar Diepenveen (Molenweg!) en brandt in 1933 alsnog af. Twintig jaar later treft brand het bedrijf opnieuw. De meelfabriek die dan wordt herbouwd, zal een eeuw blijven staan. De oliefabriek verhuist naar Kleef: de eerste buitenlandse vestiging is een feit. Moderne walsenstoelen nemen de plaats in van de molenstenen, die de schoongemaakte tarwe tot meel vermalen. Door verregaande mechanisatie werken rond de eeuwwisseling nog maar 42 mensen in het sterk gegroeide bedrijf. In 1897-98 komt een kanaalverbinding met de IJssel tot stand: vrijwel alle tarwe arriveert nu per schip. Zeer modern is ook de al in 1907 aangelegde ‘Sprinklerinstallatie’. Rond 1900 is zo een moderne, toonaangevende meelfabriek ontstaan, die ten tonele wordt gevoerd in het toen bekende tijdschrift ‘Eigen Haard’. Daarin voert auteur Enklaar, leraar aan de Rijks HBS te Deventer, de eigenaar op in de rol van rondleider. In een combinatie van uitleg en reclame presenteert hij het bedrijf in een voor die tijd kenmerkende stijl:

De fabriek met personeel, vóór de brand van 1888

Opslag bij volle silo, omstreeks 1905

'Wij zijn inmiddels een groep grote gebouwen, die wij reeds van verre zagen, genaderd. Dit is de meelfabriek met al wat er bij hoort, die 's avonds met hare elektrische verlichting van uit de schipbrug te Deventer gezien, zich fantastisch teegen de donkere lucht afteekent. (...)

Wij treffen het, dat er juist een der aangekomen graanschepen gelost wordt. Met behulp van een groten Elevator of Jacobs ladder wordt de tarwe uit het schip naar boven gebracht en uitgestort op een breeden trans-

De tarwemeelfabriek in 1901

G.J.L. Van der Lande (1792-1854)

handen. Het heeft zijn bedenkelijke zijde, maar uit die doelmatige bewegingen van honderden machinedelen spreekt het vernuft van den mensch. Uit de ratelende en gonzende geluiden van de fabriek klinkt hem een eeresaluut te gemoet.

De schipper moet gecontroleerd worden. Wat, zegt gij, 200.000 K. G. in een oogenblik nawegen? Wees gerust. Het gaat buiten U om; het gaat machinaal. De transportband werpt de tarwe op een automatische bascule die doorslaat telkens als haar last 100 K.G. bedraagt en die het t'aanteekent telkens als zulk een portie door haar in den silo wordt ge-

Lossen graan jaren '30

Jaren '30 vorige eeuw

portband, van meer dan 70 M. lengte, die door een dynamo in beweging gebracht wordt. Langs de lange brug, die hoog in de lucht voortloopt, snelt het graan zoo, met een snelheid van 150 M. per minuut- die van een dravend paard- naar den silo. Een schip met 200.000 K.G. tarwe wordt op die wijze in den tijd van 10 uren volledig gelost. Alles in deze groote moderne fabriek gaat werktuiglijk. Werklieden ziet men er weinig. Hoeveel zouden er niet noodig zijn om den verbazenden arbeid van die machines te kunnen verrichten! En die machines hebben bijna menschenverstand. Vernuftig zijn zij vaak in hooge mate.

Zulk een fabriek is een treffend beeld van de geheele moderne nijverheid, die zo diep ingegrepen heeft in de sociale toestanden. De machine neemt den werkman het werk uit

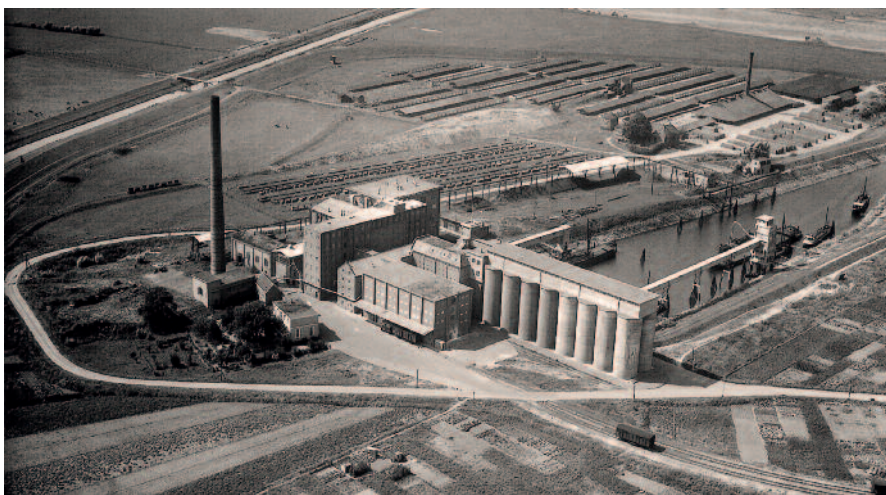

J.C.L. Van der Lande (1866-1943)

Gerrit van der Lande begon in 1834 op Bergstraat 19 met een paardemolen

bracht waaraan een Jacobs ladder meewerkt. De silo, die als een hooge toren van een Middeleeuwsche burcht ver boven de gebouwen uitsteekt, bevat in 8 trechtvormige afdeelingen niet minder dan 2 ½ miljoen K.G. graan. Bovendien zijn groote graanzolders aanwezig ter bewaring van zachte graansoorten (...). Naast den graansilo staan de fabrieksgebouwen, waarin het graan tot meel verwerkt wordt. Alle werktuigen ontleenen de beweegkracht aan een stoommachine van 300 P.K. Afdalend van de brug met den transportband kunnen wij in het voorbijgaan opmerken, dat het graan op weg van silo naar fabriek als een contrôle voor de laatste en tevens voor de hoeveelheid die de silo bevat, opnieuw automatisch op een bascule gewogen wordt. Een transportschroef en Jacobs ladder brengen nu de tarwe tot op de 4e verdieping van de fabriek, waar een begin

De meelfabriek jaren '30 vorige eeuw; bovenaan steenfabriek de Petra

gemaakt wordt met de eerste bewerking, die het ondergaan moet, het *reinigen*. Men moet niet opzien tegen trappen klimmen en tegen bepoedering met stof, wil men alles van nabij beschouwen. Een lange tocht naar boven wordt vereischt, maar de trappen zijn gemakkelijk en alles is met het oog op brandgevaar van steen en ijzer. Als wij het geheel der reinigingsapparaten die de heer Van der Lande ons achtereenvolgens voor oogen voert, overzien, (...) ontvangen wij een zeer weldadige totaalindruk. In welk een groote mate is het gevaar dat wij met brood schadelijke bestanddelen in ons lichaam brengen, door zulke maatregelen verminderd!

En dan het malen

Uit den silo zien wij het volkomen gezuiverde graan, natuurlijk machinaal, overbrengen naar de eigenlijke meelfabriek waar het *malen* zal plaats vinden. Op dien weg wordt het weder automatisch gewogen, nu ter controle van de fabriek. De niet-deskundige lezer acht het malen zeker een proces van de allereenvoudigste soort. Wat kunst steekt erin een korrel van een niet zeer harde stof fijn te maken? Een molenaar is een zeer eenvoudig man. Zeker, dat kan hij wezen. Maar de directeur van een moderne meelfabriek zou een half genie moeten zijn als hij in den vorm van de vernuftigste werktuigen de gedachten van anderen niet ter beschikking had. Dat moderne malen is allesbehalve eenvoudig. Als de directeur niet te midden van het gegons der machines met luide stem inlichtingen gaf, zouden wij er niet veel van begrijpen.

Het doet inderdaad goed met eigen oogen te aanschouwen welk een zorg er in een meelfabriek, zoo voortreffelijk als die van de heeren Noury en Van der Lande, besteed wordt aan de bereiding van de grondstof voor het belangrijkste van onze voedingsmiddelen, "ons dagelijksch brood". Scheikundigen en hygiënisten, die belang stellen in goed fabriekswerk en in alles wat volksvoeding verbetert, moeten hier genieten. Het volkomen verwijderen van de onverteerbare vezel- en houtachtige bestanddelen en het behouden van de meelkern en zooveel mogelijk van het eiwitrijke gluten, dat alles kan alleen door zulke uitnemende werktuigen verkregen worden. Zulk meel geeft waarborg voor voedszaam brood'.

De firma Noury en Van der Lande heeft dan nog de grote ontwikkeling van de chemische producten voor de boeg!

Colofon

Tekst: Ipe de Graaf
Fotografie: Theo de Kreek / SAB
Redactie: Ipe de Graaf, Janleo van de Laar en Sam de Visser
Vormgeving: Pieter Ellens
Allison grafische vormgeving
Drukwerk: Ovimex

Nijvertijd is een halfjaarlijks verschijnend bulletin van de Stichting Industrieel Erfgoed Deventer (SIED), bestemd voor donateurs en andere betrokkenen en geïnteresseerden. Nijvertijd is gratis te downloaden op www.sied.nl

ISBN 1388-2759

Donateur

Donateur kan men worden door overmaking van:
€ 15 (of meer) voor particulieren
€ 25 (of meer) voor organisaties
€ 50 (of meer) voor bedrijven
€ 250 (of meer) voor 'Vrienden'
op bankrekening NL83 INGB 0000 4151 41
t.n.v. Stichting Industrieel Erfgoed Deventer.
Adres: Parkweg 3, 7411 SG Deventer.

Vriend van de SIED

De SIED heeft een bijzondere relatie met een aantal donateurs, die we Vriend van de SIED noemen. Voor de Vrienden gelden extra faciliteiten: het logo prominent op de website en vermelding in Nijvertijd.

De Vrienden van de SIED zijn:

Ardagh Groep
Auping
Deventer Kring van Werkgevers
Ten Hag Groep
JVZ Ingenieursburo
Salland Storage
Schaap Bliksembeveiliging Ontstoringstechniek
Schildersbedrijf Wolters bv
Soils milieudadviesbureau
Witteveen + Bos

www.sied.nl

Bronnen

- Gedenkboek 1838-1913, Noury en van der Lande, 1913.
- Gedenkboek 1838-1938. 100 jaar Noury & Van der Lande, 1918.
- C.M. Hogenstijn, Van rosmolen tot chemische specialiteiten, 1998.
- A.L. Leemans, Van molen tot moleculen, 1988.

FSC staand,
bovenaan lijnen
met regel links
Drukker plaats dit.